

TOIMITTAJA JA POLIITIKKO TELEVISIOKESKUSTELUSSA

MAARIT BERG

VÄITÖKSENALKAJAISESITELMÄ HELSINGIN YLIOPISTOSSA 12. HUHTIKUUTA 2003

Joitakin viikkoja sitten tapasin junassa Tony Halmeen äänestäjän. Kyseinen nuori mies oli oppilaani ja matkalla samaan paikkaan kuin minä itsekkin, ylioppilaskirjoituksiin. Matkalla keskustelimme edellisen päivän eduskuntavaaleista. Oppilaani kertoi ehdokasvalinnastaan ja sen perusteista, joista olin kieltämättä hyvin kiinnostunut. »Miksi juuri Halme«, kysyin. »Koska Halme on niin kriittinen«, kuului vastaus. Nuori mies kertoi seuranneensa televisiosta vaalikeskusteluja ja ymmärtäneensä heti alkumetreillä, että Halme on ainoa, josta on vastusta nykyisille poliitikoille. »Ensin pidin Halmetta tyhmänä, kun se on varmaan saanu iskuja päähän«, nuori mies selitti, »mutta kun se ekan kerran avas suunsa ja sano jo-

tain ihan järkevää, mä tajusin, et sehän onkin fiksu, se ei ostanu mitään, mitä ne toimittajat yritti syöttää.« Ymmärsin oppilaani ihailevan Halmeen kykyä käsitellä toimittajia.

Oma näkökulmani on ollut pohtia keskustelunanalyysin keinoin, miten toimittajat käsittelevät poliitikkoja. Kun toimittaja ja poliitikko kohtaavat televisiossa, molemmilla on omat intressinsä ja päämääränsä: Poliitikko käyttää joukkotiedotusvälineitä saadakseen itselleen, toimilleen ja näkemyksilleen näkyvyyttä ja positiivista julkisuutta. Tässä esimerkiksi Tony Halme on mitä ilmeisimmin onnistunut. Poliittisella toimittajalla taas on perinteisesti kahtalainen tehtävä: yhtäältä hän tuottaa yleisölle mahdollisimman neutraalia tietoa ja uutisia politiikasta ja toisaalta toimii poliitikkoja kohdatessaan ikään kuin yleisön edustajana ja yleisen edun edistäjänä, vallan vahti-

koirana. Tarkoitukseni ei ole arvioida, onnistuuko toimittaja koiranhommassaan, eikä sille myöskään ole juuri mittareita. Sen sijaan olen tarkastellut, miten toimittaja toimii vallan vahtikoirana, miten hän toimii kohdatessaan politiikan.

Haastattelu on tähän nähdäkseni hyvää materiaalia. On arvioitu, että nykyään jopa kolme neljännestä toimittajien välittämistä tiedosta perustuu haastatteluihin. Tähän on ollut pitkä matka haastattelun alkutaipaleelta. Haastattelu on 1800-luvun puolivälin tienoilla kehitetty amerikkalainen innovaatio, jota eurooppalaiset toimittajat alkuun syvästi halveksivat. Eurooppalaisten samoin kuin joidenkin amerikkalaistenkin älykkötoimittajien, kuten Mark Twainin, mukaan haastattelu oli uutisten itse tuottamista ja sopimatonta ahdistelua. Varhaiset haastattelijat olivat kuitenkin varsin kohteliaita haastateltavilleen verrattuna nykyisiin aikoihin. Esimerkiksi John Heritagen ja Steven Claymanin mukaan Yhdysvaltain presidentille esitettyjen vihamielisten haastattelukysymysten määrä on huomattavasti noussut Eisenhowerin ajoista.

Millaisia ovat suomalaisten poliittisten toimittajien vihamieliset kysymykset ja miten ne palvelevat esimerkiksi vallan vahtikoiran tehtävää? Miten poliitikot vastaavat niihin? Mitä sitten tapahtuu? Millaisia merkityksiä haastattelussa syntyy? Näihin kysymyksiin olen hakenut tutkimuksessani vastausta.

Kiinnitin alun perin huomiota aineistossani sellaisiin jaksoihin, joissa toimittaja ei tyydy poliitikolta saamaansa vastaukseen vaan jää tinkaamaan jotakin. Ilmeni, että tällaisia tapauksia on karkeasti ottaen kahdenlaisia: joko poliitikko ei ole esittänyt vastausvuorossaan toimittajan vaatimaa kannanottoa tai poliitikko on vastausvuorossaan reagoinut jollakin tapaa toimittajan kysymyksen välittämään syytökseen tai epäilyyn. Tutkimukseni tarkentui edelleen,

kun päätin keskittyä syyllistämisen mekanismeihin.

Analysoituani ensimmäiset satakunta kysymys–vastaus-paria syyllistävät ja epäilevät kysymykset alkoivat eriytyä omiksi kategorioikseen: syyllistävissä kysymyksissä väitteet esitetään varmoina, kuten kysymyksessä *Miksi kansalaisia johdettiin harhaan EMU-asiassa?*. Epäilevät kysymykset vain tarjoavat väitteen tai väitteitä haastateltavan vahvistettavaksi, kuten kysymyksessä *Johdettiinko kansalaisia harhaan EMU-asiassa?*. Vastaukset syyllistäviiin ja epäileviin kysymyksiin eriyvät yhtä lailla, ja kysymyksen muoto vaikuttaa koko sekvenssin rakenteeseen.

Syyllistävä kysymys on sillä tapaa hankala, että siihen ei voi vastata hyväksymättä kysymyksen sisältämiä väittämiä. Jos ajatellaan sellaista kysymystä kuin *Miksi sinulla on niin suuret silmät?*, se virittää odotukset vastauksesta, joka sisältäisi selityksen. Vastaaminen edellyttää samalla vastaajan sitoutuvan siihen, että hänellä on olemassa silmät ja ne ovat suuret. Jos kysymys sen sijaan kuuluu *Miksi ajatte huonoa lakiesitystä?*, siihen ei voi vastata virityksen mukaisesti, jos ei halua tunnustaa ajavansa lakiesitystä, joka on huono.

Poliitikko ei tietenkään vastaa tämänkaltaisiin kysymyksiin, vaan kiistää oitis kysymyksen sisältämät väittämät. Vaikka tämä on oletettavaakin, se on kiinnostavaa verrattuna kotioloissa tapahtuvaan syyllistämiseen: arkikeskustelussa syyllistetty kiistää vain joka kahdennessakymmenessä tapauksessa. Ovatko syyllistämisen perusteet arkikeskustelussa niin paljon paremmat? Vai pitäisikö tavallisen ihmisenkin toimia niin kuin poliitikko: kiistää ja sen jälkeen selvittää tapahtumien kulku juurta jaksain omasta näkökulmastaan, jolloin paljastuu, että kyse on pitkästä, jopa vuosia kestäneestä prosessista, johon on osallistunut sankoin joukoin muitakin toimijoita

kuin poliitikko? Tällainen selitys redusoi poliitikon vastuuta ja antaa aivan erilaisen kuvan tapahtuneesta.

Vastauksessaan poliitikko operoi muun muassa aikamuodoilla ja lauserakenteilla. Kun toimittaja kysyy preesensissä *Miksi ette saa sovittua asioista, joista kaikki ovat yhtä mieltä?*, preesens luo mielikuvaa, että asian käsittely on vielä auki ja näin ollen vaikutusmahdollisuudetkin ovat vielä olemassa. Tämä rakentaa osaltaan toimittajan roolia vallan vahtikoirona: hän haistaa palaneen käryä ja puuttuu asioihin.

Poliitikko vastaa kysymykseen ensin, ettei voida todeta kaikkien olevan yhtä mieltä. Sen jälkeen hän siirtyy perfektissä kuvaamaan, kuinka eri poliittiset tahot *ovat neuvotelleet* toistensa kanssa. Aikajana pitenee, alku voi olla kaukanakin menneisyydessä eikä loppu välttämättä kuitenkaan häämötä, mihin juuri perfektimuoto antaa mahdollisuuden. Samalla poliitikko vaihtaa itsensä pois lauseen subjektipaikalta ja kuvailee ennemminkin prosesseja kuin omia tekemisiään. *Minä* tai *me* esiintyy poliitikon puheissa subjektina silloin, kun hän kuvaa hyviä tekojaan.

Analysoidessani haastatteluja keskusteluina yksi viitekehykseni ja vertailukohtani on ollut arkikeskustelu. Arkiset tilanteet ja käytänteet ovat mielestäni sellaisia, joihin suurin piirtein kaikilla kulttuurin jäsenillä on yhtäläinen mahdollisuus sosiaalistua. Kasvokkaiseskustelu on arkikeskustelun perustilanne. Esimerkiksi puhelinkeskustelu vaikkapa tuttavien kesken kuuluu kyllä arkikeskusteluihin, mutta juuri sillä esittämälläni perusteella, että siihen on mahdollisuus sosiaalistua suomalaisessa kulttuurissa. Puhelinkeskustelun nimittäminen arkikeskusteluksi tai *naturally occurring interactioniksi* mitenkään sitä problematisoimatta on aina kiinnittänyt huomioni keskusteluanalyttisissä tutkimuksissa: puhelimen käyttö tarkoittaa kuitenkin

välttömän spatiaalis-temporaalisen yhteyden katkeamista, vuorovaikutuskeinojen tuntuva kaventumista ja ennen kaikkea kahta eri tilannekontekstia.

Vaikka arkikeskustelua on moninaista ja ihmiset voivat olla siinä omastaan tai muiden mielestä »parempia» tai »huonompia», sen perustava piirre on nähdäkseni juuri kenen tahansa mahdollisuus olla kompetentti toimija. Televisiohaastattelu on sitä vastoin institutionaalinen keskustelutilanne, johon kenellä tahansa ei ole mahdollisuutta pätevyitä. Haastattelu poikkeaa arkikeskustelusta jo vuorottelukäytännöiltään: vuoronvaihdon laukaisee toimittajan kysymys. Myös haastattelussa tapahtuva syylistäminen on toisenlaista kuin tutkimusten mukaan arkikeskustelussa. Koska arkikeskustelussa tapahtuvasta syylistämisestä kaikilla on kokemusta, havainnollistan arkisen, kuvitellun esimerkkitalanteen avulla, millä tavalla poliittinen haastattelu on erilaista puhetoimintaa kuin arkikeskustelu.

K: Miksi sinulla on taas tuo hirveä riepua päällä, vaikka mennään kylään?

V: Tämä paita ei ole alkuunkaan huonolaatuinen tai ruma. Tässähän on kyse paljon laajemmasta kokonaisuudesta, kuten sukkiensa, kenkien, housujen ja paidan yhteensopivuudesta. Muidenkin vaatteet vaikuttavat: jos vieressä on esimerkiksi jokin violetti paita, tämä näyttää kyllä aika maltilliselta. Päätös tämän asun käytöstä on joka tapauksessa tehty alun perin jo Ahtisaaren kaudella. Tätä paitaa on sitä paitsi nähty aikaisemminkin aika lailla, esimerkiksi kun mentiin naimisiin. Silloin ei kukaan sanonut mitään, vaikka oli monta tilaisuutta. Tätä paitaa ovat käyttäneet isoisäni ja hänen isänsä, ja kaikilla luokkatovereillankin oli samanlaiset. En ole itse asiassa käyttänyt tätä lainkaan niin usein kuin he, mutta koska heistä osa tulee paikalle, koen tarpeelliseksi olla samoilla pukeutumislinjoilla. Painostusta tämän käyttöön ei ole kuitenkaan varsinaisesti ilmennyt.

Minusta on kuitenkin hyvä, että tästä paidasta käydään keskustelua. Olen tehnyt tähän aika paljon leikkausta paremmin esiin nostavia korjauksia. Esimerkiksi tämä sauma tässä korostaa hartialinjaa. Sen kyllä myönnän, että väri on hiukan haalistunut, mutta niin on kaikilla muillakin. Minusta on kuitenkin turhaa ennakoida, millaisen vastaanoton tämä paita tulee saamaan, kun emme ole vielä edes lähteneet juhliin. Sinne on kuitenkin matkaa, ja pitää tässä sitä ennen vielä solmia solmio ja lämmittää autoa. Olisi ehkä parempi palata tähän asiaan juhlien jälkeen. Emmehän edes tiedä vielä, keitä kaikkia juhliin tulee. Ja ensi kesänä on ne toisetkin juhlat. Ehkä kesäjuhlien jälkeen voimme arvioida uudelleen tätä paita-asiaa. Varmasti löydämme jonkin yhteisen näkemyksen.

Vaikka esimerkki ehkä kuulosti hassulta, väitän, että siinä on myös monia arkisista tilanteista tuttuja elementtejä ja strategioita. Harva meistä saa kuitenkaan esittää puolustuspuheita noin pitkästi, vaan syyllistäjä purkaa puolustusta väite väitteeltä. Myös oikeudenkäynnissä syyte ja puolustus voidaan pilkkoa pienempiin osiin, joissa jokaisen yksityiskohdan paikkansapitävyys testataan erikseen. Tutkimissani haastatteluisa onkin läsnä televisioajan rajallisuus ja haastattelun omat lainalaisuudet: puolustuspuheenvuorot ovat laveita ja lähestulkoon loppumattomia, koska kaikki on sanottava silloin, kun vuoron saa. Sitä kun ei välttämättä saa enää uudestaan.

Pitkään vastaukseen johtaa myös se, että kysymysvuoro on pitkä ja monenmoisista vihamielisistä väittämistä raskas. Väitteet ovat toimittajan tietoa, jota vastaan poliitikko käyttää omaa tietoaan. Poliitikko tietää usein itse omista toimistaan enemmän, mikä luo tilanteeseen niin sanotun tiedollisen asymmetrian. Poliitikko vastaa syytökseen kertomalla omaa tietoaan asiasta. Stereotypia poliitikkojen vaikeasta, hämärästä ja ympäröivästä puheesta on siis

ainakin jossakin määrin lokaalisesti sensitiivinen ilmiö. Jos poliitikko puhuu vaikeita vastatessaan syytökseen, hän osoittaa tietävänsä asiasta enemmän ja esiintyy politiikan asiantuntijana verrattuna toimittajaan. Poliitikko siis käyttää hyväkseen tiedollista asymmetriaa ratkaistakseen moraalisen asymmetrian aiheuttaman ongelman. Arkikeskustelussa osat voivat vaihtua ja syyllistäjä voi joutua itsekin puolustautumaan. Sen sijaan poliittisessa haastattelussa vain toimittaja voi syyllistää. Tätä siis nimitän moraaliseksi asymmetriaksi.

Syyllistämisesä on kyse moraalista, jota syytös artikuloi. Toimittaja on media-instituution edustajana siinä mielessä moraalisisessa tehtävässä, että media on omaksunut tehtäväkseen välittää yleisölle totuudellista tietoa. Lisää moraalista painoa toimittajan tehtäviin tuo jo puheena ollut median omaksuma rooli »vallan vahtikoirana». Poliitikon moraalinen taakka ei ole missään nimessä kevyempi: koko poliittinen järjestelmä pyrkii edistämään yhteistä hyvää yksityisen sijaan, ja poliitikot ovat asemansa velkaa äänestäjilleen, kansalaisille, joille valta perustuslain mukaan kuuluu. Toimittajalla ja poliitikolla on siis sama, kansalaisilta saatu tai omaksuttu mandaatti. Kun molemmat osapuolet ovat kansalaisten asialla mutta ajautuvat keskenään törmäyskurssille, syntyy vuorovaikutukseen kiinnostava, nimenomaan moraalinen jännite. Koska moraalijärjestys ei ole staattinen, toimittajan voi katsoa artikuloivan moraalijärjestystä juuri syyllistävien kysymysten avulla.

Moraalinen asennoituminen tulee lihaksi toimittajan kysymyksissä ainakin kolmella tavalla. Ensinnäkin toimittaja kuvaa poliitikon tekoja negatiivisesti värittynein sanoin. Näin hän tekee rikkeen olemassaolevaksi. Toiseksi toimittaja upottaa negatiiviset väittämänsä osaksi miksi-kysymystä. Tutkimusten mukaan jo 5-vuotiaat osaavat

syylittää miksi-kysymyksillä, ja ilmiö lie-
nee kaikille kotioloista tuttu. Kolmanneksi
toimittaja osoittaa kysymysvuorossaan kak-
si väittämää keskenään ristiriitaisiksi.

Ristiriidan esittäminen on osa teon tai
tapahtuman tuomittavana esittämistä. Tut-
kivaa journalismia analysoineiden Etteman
ja Glasserin mukaan journalistisessa tuot-
teessa, jonka tarkoitus on kiinnittää hu-
omiota moraalisiin epäkohtiin, ei yleensä
riitä, että jokin teko tai tapahtuma todetaan
esimerkiksi rikkeeksi, vaan se täytyy osoit-
taa todella vääräksi, jotta se herättäisi ylei-
sössä kiinnostusta tai ylipäättään tunteita.
Yksi retorisisista keinoista korostaa vääryyttä
on ristiriidan tuottama ironia.

Tässä yhteydessä ironista ei ole pelkäs-
tään se, että juuri onnetonta lakiesitystä aja-
taan pikavauhtia eteenpäin tai että juuri
samanmieliset ihmiset eivät pääse keske-
näin sovintoon, vaan ironista on se, että
tavallinen ihminen, kansalainen, katsoja,
jonka edustajaksi toimittaja asettuu, aina-
kin kuvittelee naiivisti, että samanmieliset
sopisivat helposti tai että onnetonta uudis-
tusta ei kannata ajaa. Esittämällä ristiriidan
toimittaja aktivoi tämän kadunmiehen logii-
kan ja siten artikuloi moraalisen ongelman.
On myös huomattava, että toimittajan ky-
symykset ovat muotoiluiltaan melko sam-
mankaltaisia kuin monet Milla Kajanteen
tutkimat oikeat kansalaisten poliitikoille
esittämät kysymykset, niin sanotut yleisö-
kysymykset.

Kansalaisen logiikka on kenties vielä
selvemmin läsnä epäilevissä kysymyksis-
sä. Niissä toimittaja kuvaa melko neutraa-
listikin jotakin poliitikon tekoa, mutta arve-
lee, että sen taustalla on jokin arveluttava
motiivi. Poliittiset syy-seuraussuhteet esi-
tetään hyvin yksinkertaisessa muodossa:
poliitikolla on toimiinsa yksi, huono syy.
Vaikka poliitikko kiistää huonon syyn ja
esittää hyvän syyn, hän säilyttää saman
yksinkertaistetun syy-seuraussuhteen. Näin

poliitikko asettuu samalle moraaliseen aalto-
pituudelle toimittajan ja epäsuorasti myös
kansalaisten kanssa.

Sekä syylittävät että epäilevät kysy-
mykset keskittyvät enimmäkseen juuri po-
liitikon motiiveihin. Tämä herättää kiinnos-
tavia kysymyksiä poliitikkohaastatteluiden
intermediaalisesta suhteesta muihin journa-
listisiin genreihin. Motiivit ovat nousseet
pinnalle myös rikosjournalismissa, kuten
kuka tahansa Albertinkadun ampumara-
tasurmien, Heinojen murhan tai Myyrmannin
pommiräjähätyksen yhteydessä saattoi
huomata. Esimerkiksi Myyrmannista vii-
meinen suuri uutisotsikko oli, että motiivi
jäi hämärän peittoon. Kun korostetaan uh-
rien kärsimyksiä, median kuluttajan kysy-
mys on, *Voisiko tuo tapahtua minulle?*. Kun
keskitytään motiiveihin, se vaikuttaa myös
journalismin vastaanottoon. Kysymys kuu-
luu, *Voisinko minäkin tehdä noin?*. Motii-
vien painottaminen tarjoaa samastumispin-
taa tekijään. Kouluterveydenhoitajamme
kertoi, että Myyrmannin tapahtumien jäl-
keen hänen vastaanotollaan kävi nuoria,
jotka pelkäsivät mahdollisuutta, että itse
ryhtyisivät samanlaisiin kauhutekoihin.
Tämä kertoo mielestäni melkoisesti siitä,
miten moraalinen fokus on muokkautunut
journalismin käsittelyssä.

Poliittisessa haastattelussa motiiveihin
keskittymisen voi tulkita myös heijastavan
politiikan läpinäkyvyyden vaatimusta. Po-
liitikon ajatukset ja vaikuttimet ovat jota-
kin, mitä toimittaja ei voi ensi eikä viime
kädessä tietää. Niiden kysyminen manifes-
toi politiikan selontekovelvollisuutta aina
aavistusten tasolle asti. Kiinnostavaa mut-
tei yllättävää on se, kuinka arveluttaviksi ja
moraalittomiksi poliitikkojen motiiveja
oletetaan. Median roolilla vallan vahtikoi-
rana on ainakin ollut se selkeä seuraus, että
ainaisen epäilyn periaate on hyvin sisäistet-
ty. Seuraavassa esimerkissä sosiaalidemo-
kraattien kauppa- ja teollisuusministeri

Antti Kalliomäki (AK) referoi erään nuorison asenteita koskevan tutkimuksen tuloksia:

AK: niin. mä uskon että että politiikassa olevat ihmiset on kuitenkin tai pitäis olla ainakin nuorille läheisempiä ku esimerkiksi liike-elämässä koska kyllä politiikalla kuitenkin on yhteys ihmisiin paremmin ku jossain öö jossain bisnesshommassa mukana oleva ja kuitenkin jos kysytään nuorilta että minkälainen luottamus on yrityksiin ja niin edelleen ni on se parempi ku politiikkaan.

(TV1:n N.Y.T. 14.10.1996)

Tony Halmetta äänestänyt oppilaani on yksi niistä nuorista, joiden epäluottamus politiikkaan on syvää ja perustavaa laatua. Hän kertoi minulle, ettei koskaan voisi äänestää ammattipoliitikkoo, vaan hyvä ehdokas on ainakin joskus ollut kunnon töissä. Olin helpottunut, että jotakin yhteistä maaperää sentään löytyi, ja kerroin itsekin arvostavani kokemusta oikeista töistä ja valikoivani erityisesti koulutusosalalla toimineita. Oppilaani oikaisi nopeasti:

»Eiku mä tarkotan, et hyvä tyyppi on ollu kunnon töissä ja kunnon tulosvastuussa eikä missään valtiolla nojaamassa la-pioon.» ■

MAARIT BERG *Syytöksiä ja epäilyksiä. Toimittajan ja poliitikon vuorovaikutuksesta televisiokeskustelussa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 918. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2003.

Sähköposti: maarit.berg@vantaa.fi